

УДК 37.091.4

ОКСАНА ЖИВАГА

Загальноосвітній навчальний заклад I ступеня – гімназія №39,
м. Дніпродзержинськ

ЛАРИСА ДОЛИНА

Управління освіти і науки, м. Дніпродзержинськ

ІДЕЇ А.С. МАКАРЕНКА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ПІДХОДУ ДО СТВОРЕННЯ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ

У статті на основі аналізу педагогічної спадщини А.С.Макаренка зроблена спроба виявлення механізмів та інструментів виховного впливу на дитину для реалізації в умовах сучасного навчального закладу. Описана система виховної роботи гімназії №39 м. Дніпродзержинська.

***Ключові слова:** А.С. Макаренко, колектив, виховання, особистість, виховна система, сім'я, гімназія, гуманізація, педагог.*

Постановка проблеми. Сьогодні ми дуже багато говоримо про те, яким має бути випускник загальноосвітнього закладу, малюємо таку собі ідеальну модель людини, що будуватиме світ завтра: людини-гуманіста, високоморальної особистості, спрямованої на постійний розвиток і самовдосконалення, справжнього патріота і громадянина. Нам здається, що розробляючи нові підходи, методи і форми педагогічного впливу, ми неухильно рухаємося вперед, але чомусь з кожним днем проблем в освіті не меншає, а наш випускник здебільшого дуже далекий від ідеалу. Нині все частіше постає проблема недовіри батьків до педагогів; майже щодня ми наштовхуємося на прірву відчуження між вчителем та учнем, так наче це люди з різних планет, і їм не судилося зрозуміти одне одного; жахаємося від вечірніх новин, де щодня чуємо про випадки жорстокого насильства. І здається, світ котиться у прірву

бездуховності, безкультур'я та аморальності, бо давно вже відбулася підміна справжніх цінностей – любові, доброти, співчуття, безкорисливості, милосердя, щирості – на цінність влади та грошей. То як могло статися, що в наш час люди розминулися з поняттям «совість»? Можливо, процес розпаду нашої духовності розпочався з кризою 90-х, коли були відкинуті старі ідеали, а їх місце не заступили нові, коли десятиліттями основним завданням школи було дати знання, а відповідальність за виховання перекладалася на батьків. Та і нині ми зустрічаємося з хибною думкою деяких педагогів про те, що учитель має лише учить. Виховання ж знов і знов відсувається на задній план, грає другорядну роль в освітній системі навчального закладу. Слова видатного педагога ХХ століття А.С. Макаренка звучать виразно і нинішній педагогічній системі: «У нас нет воспитательной педагогики» [3]. Прикро, що, маючи творчу спадщину такого титану педагогічної думки, як А.С. Макаренко, ми і досі не можемо створити дієву виховну систему, в той час, як він приділяв велике значення саме вихованню, глибокій розробці виховної педагогіки. І як би ми не нарікали на те, що часи вже не ті, і сучасну молодь старими методами не виховаєш, але відкидати напрацьовані сторіччями ідеї виховного впливу не варто. Адже їх ґрунтовний аналіз, осмислення з погляду сьогодення, дасть змогу відкрити нові перспективи розвитку педагогічної науки. «Творча спадщина А.Макаренка не обмежується часовими рамками її створення, тобто 20-30-ми роками ХХ століття, вона спрямована в майбутнє і не тільки може, а й повинна застосовуватися в сучасних умовах», – стверджував доктор педагогічних наук, професор М. Д. Ярмаченко.

Тож проблема створення цілісної виховної системи на засадах гуманістичної, дитиноцентричної педагогіки з опорою на провідні тенденції досвіду Макаренка набуває великої актуальності.

Аналіз наукових джерел. Слід зазначити, що дослідженням спадщини А. Макаренка займалася велика кількість учених, зокрема Л.Гриценко, Н.Дічек, І. Зязюн, С.Карпенчук, Л.Ковальчук, В.Костів, М.Красовицький, І.Кривонос, В.Струманський, Н.Тарасевич. Активно досліджувались проблеми використання ідей і досвіду А.Макаренка для розв'язання актуальних завдань педагогіки і шкільної практики в працях І.Зязюна, В.Бучківської, С.Колеснікова, М.Красовицького, В.Моргуна. Та в працях зазначених авторів залишається недостатньою розробленість механізмів і прийомів практичного впровадження гуманістичного підходу для створення цілісної системи виховання.

В даній статті ми **маємо на меті** виділити основні концепції педагогічної виховної системи видатного педагога та розглянути можливі варіанти її інтегрування в контекст діяльності колективу сучасного загальноосвітнього закладу.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати модель процесу виховання особистості з урахуванням педагогічних ідей А.С.Макаренка.

2. Показати можливості використання педагогічних ідей А.Макаренка в реалізації дитиноцентричного підходу до виховання в сучасній школі.

Виклад основного матеріалу. Говорячи про організацію виховної роботи в школі, ми передусім маємо на увазі створення такого виховного середовища, в якому б дитина була б не пасивним об'єктом педагогічного впливу, а суб'єктом виховання. Поняття «виховний вплив» – з погляду сучасної психології – це процес організації спільної активності вихователя й вихованців та здійснення їх цілеспрямованих дій». Кінцевим результатом виховного впливу є зміна потреб, цінностей, рис характеру, перебудова поведінки дитини відповідно до вимог суспільства. Часто дорослі намагаються зробити свій досвід, погляди, переконання, принципи, стилі поведінки надбанням дитини. Такий однобокий активний вплив, притаманний авторитарній педагогіці, засуджував А.С. Макаренко: «Виховну роботу вони малюють собі так: вихователь стоїть в якійсь суб'єктивній точці. На відстані трьох метрів є точка об'єктивна, в якій закріплюється дитина. Вихователь діє голосовими зв'язками, дитина сприймає слуховим апаратом відповідні хвилі. Хвилі через барабанну перетинку проникають у душу дитини і в ній відкладаються у вигляді особливої педагогічної солі» [1, с. 9]. На думку педагога-новатора, виховання має будуватися на принципах взаємодії. Виховувати треба практикою життя: «Справжня суть виховної роботи

полягає зовсім не у ваших розмовах з дитиною, не в безпосередньому вашому впливі на дитину, а ... в організації життя дитини» [5]. Виховання має бути не насильницьким, а природним, делікатним дотиком. Головним кредо педагогіки А.Макаренка завжди було «якомога більше вимоги до людини й водночас якнайбільше поваги до неї». Антон Семенович з великою повагою ставився до кожного вихованця, бачив в дитині, перш за все, неповторну особистість. Він стверджував, що в кожній людині є щось хороше, тож виховання слід будувати, спираючись на позитивне в дитині. Наявність у кожної людини позитивних рис, на думку А. С. Макаренка, лише вимагає вміння розвинути їх. Один із принципів педагогічної системи А. С. Макаренка – це його «система перспективних ліній», за якою «виховати людину – означає виховати в ній перспективні шляхи, на яких лежить його завтрашня радість», тобто людина повинна мати мету, до якої вона прагнуче, докладатиме зусиль, і в цьому процесі буде здобувати досвід взаємодії зі світом. Тож в основі його педагогічної системи – дитиноцентричний підхід, а також випереджальний характер виховання, яке спиралося на вміння бачити дитину в перспективі.

Макаренко наголошував, що «виховує все: люди, речі, явища, але насамперед і найбільше – люди». Тож особистості педагога відводиться дуже важлива роль. Мудрий, чуйний учитель, проникнутий любов'ю до дитини і до власної творчої праці, здатен розбудити в кожному учні, навіть «важкому» чи «педагогічно занедбаному», найкращі риси та приховані можливості. Педагог, на думку Антона Семеновича, має бути людиною життєрадісною, оптимістичною, більше посміхатися, створюючи навколо себе приємну, дружню атмосферу. Свого учня він має виховувати більше власним прикладом, грамотно організованою життєдіяльністю, ніж постійним моралізуванням. А. С. Макаренко зазначав: «Главная задача нашего воспитателя отнюдь не воспитывать... Воспитывает не сам воспитатель, а среда» [2]. Але створити це виховне середовище – завдання педагога. Власною діяльністю Макаренко довів ефективність виховання, основаного на залученні дітей до суспільного життя. Високого результату у вихованні, на думку педагога-новатора, можна досягти, об'єднавши два види впливу: «індивідуальну педагогічну дію» та «паралельну». Під «паралельною педагогічною дією» автор має на увазі непрямий вплив через учнівський колектив.

Виховній ролі колективу Макаренко приділяв особливу увагу, вважаючи, що всі інтереси людини мають бути підпорядковані колективові. Саме в колективі відбувається розвиток і становлення особистості, соціалізація кожного члена. Оскільки колектив – це ідеальна модель соціуму в мініатюрі, дитина вчиться поводитися в суспільстві, вчиться узгоджувати власні інтереси і потреби з колективними. Тож чим краще буде організована діяльність колективу, чим досконалішою модель, тим вищою буде готовність дитини до життя. Щоб створити таку виховну модель колективу, на думку видатного педагога, треба спиратися на такі принципи:

- рівність у правах всіх членів колективу: як вихователя, так і вихованця; атмосфера довіри і співробітництва;
- активна позиція кожного, здатність до самоврядування;
- особистісна свобода, демократичність: вільний вибір виду діяльності й способів досягнення мети поряд з відповідальністю за власний вибір;
- утвердження людської гідності, поваги до оточуючих людей, позитивного ставлення до світу.

А. С. Макаренко підкреслював, що коли в колективі з'являються суперечності між цілями спільними і особистими, то такий колектив організований неправильно. Можливо у сучасних педагогів твердження «всякий вчинок, який не розрахований на інтереси колективу,... є небезпечним для суспільства» [4] своєю категоричністю викличе супротив, мовляв, а де ж особистісний простір, свобода вибору, та даною фразою А. С. Макаренка хотів лише розставити пріоритети в житті людини. Ми маємо навчитися співвідносити власні інтереси і суспільства, жити за принципом «не нашкод» ні людям, ні природі; навчитися відповідальному ставленню не тільки за день сьогоднішній, а й завтрашній – що ми залишимо у спадок нащадкам. Ідеї Макаренка в цьому сенсі стають співзвучні

концепції випереджаючої освіти для сталого розвитку. Інша справа – практичне їхнє застосування, адже виховання через колектив у сучасній школі має швидше формальний характер. Часто дитина змінює звичну їй модель поведінки і йде на правопорушення або починає вживати алкоголь чи наркотики, бо так роблять члени її компанії, тож, прагнучи подобатися, наслідує утверджену модель поведінки. Ми знаємо приклади, коли навколо слабкого в навчанні, але харизматичного учня утворюється група бешкетників, які нав'язують іншим учням класу позицію негативного ставлення до навчання. Повагою у них користується той, хто виказує відверту непокору і зневагу вчителю, кого не хвилює кількість двійок у журналі, хто нехтує всіма правилами шкільного життя. Тож решта класу (а це переважно спокійні, виховані діти, з гарною успішністю) мають підлаштовуватися під тих, хто задає тон. В таких класах на уроках не піднімають руки, відмовляються відповідати, не тому що не знають, а тому що бояться цькування, навіть публічної фізичної розправи. Бо коли морального нищення для агресивно налаштованого натовпу стає мало, вони переходять до фізичної розправи над жертвою.

Кожна дитина, особливо в підлітковому віці, прагне відчувати свою приналежність до групи, адже гостро відчуваючи самотність (в цьому віці часто накладаються ще й непорозуміння з батьками), вона прагне знайти підтримку, бути затребуваною. Якщо в школі вона не знаходить цього, то шукає на вулиці, де і отримує далеко не позитивний досвід життя. Отже, щоб наші діти не стали «дітьми вулиць», треба, організовуючи діяльність шкільного колективу, подбати і про позитивного лідера, і про моральні орієнтири. Розвиток колективу повинен постійно, але ненав'язливо очолювати педагог, який має стати для учнів і авторитетним другом, і радником, і прикладом для наслідування. На цьому наголошував і видатний педагог А.С. Макаренко.

Найкращий спосіб організації діяльності колективу – це залучення до самоврядування. Причому, цією формою організації шкільного життя мають бути охоплені як класні колективи, так і шкільна громада в цілому. У рамках виховної роботи гімназії №39 м. Дніпродзержинська діє президентсько-парламентська республіка. Її основні напрямки: художньо-естетичний розвиток; історія рідного краю; трудові та екологічні справи; рід, родина, нація; спорт, туризм. В системі самоврядування створено центри, які відповідають за конкретну роботу (рис.1).

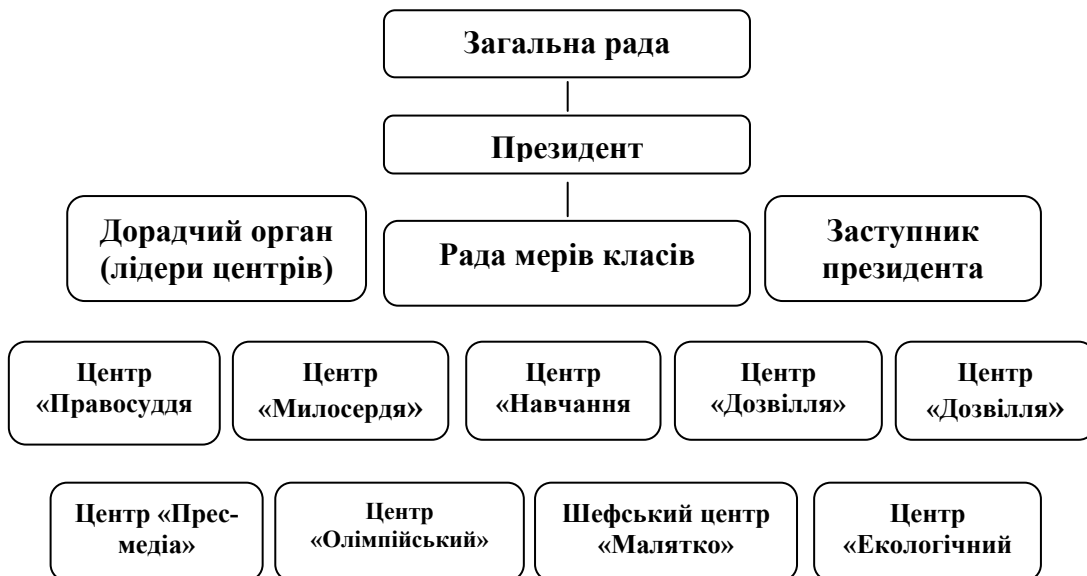

Рис. 1. Структура самоврядування гімназії №39 м. Дніпродзержинська

В початковій ланці діє дитяче об'єднання «Сонцеграй», яким опікується центр «Малятко». У цілому, робота органів самоврядування налагоджена таким чином, що кожен учень протягом навчання проходить школу лідерства, набуває якостей людини з активною громадською позицією.

У закладі існує прозора система оцінки результатів діяльності кожного колективу. Для цього ведеться рейтингова система участі класів у різних заходах. Центри готують випуски інформаційних стіннівок; проводять тематичні п'ятихвилинки по класах; робочі та урочисті лінійки, на які запрошуються почесні гості, за підсумками роботи нагороджуються кращі учні. Гарним досвідом роботи президентсько-парламентської республіки стало проведення тематичних перерв із залученням аудіо- і відеотехніки, мультимедіа. Діяльність центрів та дитячого об'єднання «Сонцеграй» висвітлюється в шкільній газеті «ГРОНО» (Гімназія: Розум, Обдарованість, Натхнення – Особистість). Газета має ряд постійних рубрик: «Пізнаємо світ разом», «Проба пера», «На шкільній орбіті», «Знайомтеся: цікава особистість», «Батьківська сторінка», «Розважайка». Щомісячне видання «ГРОНО» – це своєрідний літопис гімназії. Через газету кожен учень може знайти собі друзів і однодумців, розкрити свій талант.

Важливе місце в організації роботи з дітьми посідає позаурочна діяльність гімназії. Оскільки класно-урочна система не може повністю сприяти розвитку інтересів, нахилів, здібностей учнів, потрібно створювати нові форми роботи, спрямовані на задоволення дитячих запитів. Невпорядкованому впливові вулиці вчителі гімназії протиставляють організацію цікавих справ у клубах, студіях, гуртках, секціях, створюють кожній дитині умови для розвитку її творчих здібностей. В закладі діють: літературна, хореографічна, театральна студії; клуби: «Європейська єдність», КВК, ЮІР (юні інспектори руху), МОЗ (молодь обирає здоров'я), «Ерудит»; гуртки: «Юні музеєзнавці», вокальний «Мелодика», хорвий «Гармонія», сопілкарів «Чарівна сопілочка», образотворчий «Етюд», бісероплетіння «стежина до майстерності», «Комп'ютерна графіка».

Дієвим засобом активізації позакласної роботи та вдосконалення навчально-виховного процесу є педагогічний музей гімназії, завдяки якому, формується обдарована особистість, розвивається інтерес до історії, звичаїв, традицій, розширюється кругозір. При музеї діє гурток «Юних музеєзнавців», робота якого сприяє опануванню гімназистами методики проведення екскурсій, ораторського мистецтва. Музей формує в учнів громадянські риси, почуття патріотизму, національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, вчителя, знань. У ньому проводяться екскурсії, виховні години, зустрічі з цікавими людьми, літературні, педагогічні читання, організовуються виставки.

Для учнів, які прагнуть удосконалювати свої знання у відповідній галузі науки, розвивати свій інтелект, набувати вмінь і навичок науково-дослідницької діяльності під керівництвом учених, педагогів та інших спеціалістів організовано наукове товариство «Єврика».

З метою забезпечення підвищення ефективності розвитку, навчання і виховання гімназистів, їх самовизначення та самореалізації в закладі розроблено систему розвитку соціального та міжнародного партнерства. Гімназія активно співпрацює з Корпусом Миру США, вищими навчальними закладами Польщі, Чехії, Франції, спілками національних меншин міста, є активним учасником програм «Інтеграція без кордонів» та «Освіта без кордонів». Учні гімназії беруть активну участь у міжнародних, всеукраїнських, обласних проєктах, конкурсах, фестивалях, під час яких знаходять нових друзів та однодумців з різних міст України та країн Європи.

Найкращим соціальним партнером гімназії є батьківська громада. Співпраця з батьками основана на добровільності, довірі, взаємодопомозі, що є запорукою успішної організації навчально-виховного процесу. Спільно з батьками створюється краса навколо гімназистів, адже естетика середовища має великий виховний вплив. Це ж підкреслював і Макаренко. Антон Семенович вимогливо ставився до того, щоб все було красиво, естетично, особливо в побуті, в одязі, в діях. Під соціальним партнерством з батьками ми розглядаємо не лише спонсорську допомогу від родин, а й спільне спрямування зусиль в плані виховання і навчання дітей. Вихованню в сім'ї слід приділяти належну увагу, адже характер, спосіб життя і мислення закладаються саме в ній.

А.С. Макаренко теж наголошував на великій виховній ролі сім'ї. Але разом з тим підкреслював провідну роль школи, бо вона здатна не тільки організувати навчально-виховну діяльність школяра, а й допомогти батькам навчитися мудро виховувати своїх дітей. Він закликав батьків знайти шляхи результативної взаємодії сім'ї і школи. На жаль, більшість батьків виховують дітей за принципом «мене так теж виховували» або ж взагалі притримуються правила: «ми працюємо, заробляємо гроші, а виховує хай школа»; є й інша категорія – такі собі «я сам знаю, як мені виховувати, не треба мене вчити; це моя дитина, і тільки я вирішуватиму, як з нею поводитися». З такими важко налагодити співпрацю. Вони не поважають педагогів, не визнають своїх помилок у вихованні, не хочуть змінюватися, конфліктують. Заручниками такої ситуації стають діти. Та хіба винен семирічний хлопчик, якого мама налаштує проти вчителів, вчить, що хитрість переможе все. Наслідуючи поведінку матері, яка дозволяє собі обзивати вчителя, штовхати директора, він змушується над однокласниками, тероризує вчителів, абсолютно впевнений, що йому за це нічого не буде, адже мама його підтримує в усьому. Батьки часто обговорюють школу і вчителів при дітях, підриваючи цим авторитет останніх, а потім дивуються, чому дитина погано вчиться чи взагалі не хоче ходити до школи. Сьогоднішні батьки – це діти складних 90-х, коли через економічну кризу їхні батьки змушені були виїжджати на заробітки, працювати на кількох роботах. Недоглянуті, недолюблені, створивши власні сім'ї, вони не можуть дати належної любові і опіки своїм дітям, бо не мають позитивного прикладу. Тож завдання освітнього закладу виховувати разом з дітьми і їх батьків. На думку А.С. Макаренка, допомога родині у вихованні дітей повинна реалізовуватися через різні форми:

- а) випуск спеціальної літератури;
- б) короткострокові обов'язкові курси для батьків;
- в) надання матеріальної допомоги «на виховання» дітей;
- г) постійне спостереження за родиною та процесом виховання в ній;
- д) використання засобів впливу та заохочення у роботі з сім'єю [1, с. 216].

Розуміючи важливість налагодження тісної співпраці з батьками, в гімназії організована робота «Школи мудрого батьківства». Практикується така форма роботи, як батьківські тренінги. Для батьків шестирічок проводиться консультації під час роботи «Школи майбутнього першокласника». В шкільній газеті і на гімназійному сайті ведуться «Батьківські сторінки». Батьки учнів із задоволенням пишуть статті і вірші до шкільної газети, допомагають організувати і проводити шкільні свята. У такій співдружності «мистецтво – учитель – дитина – батьки» і розвивається творчий потенціал гімназистів, при чому батьки стають не тільки замовниками освітніх послуг, а суб'єктом взаємодії, розділяючи з учителем відповідальність за розвиток особистості дитини.

Тісному взаємозв'язку школи і родини сприяє проведення майстер-класу «Родина + дитина», основна мета якого – об'єднати зусилля батьків і педагога у розвивально-виховному впливі на дитину з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей, досвіду, інтересів та прагнень.

Провідною ідеєю закладу є відродження, зміцнення і підтримка традицій українського народу, його звичаїв і обрядів, традицій родинного виховання. Гімназія має багато чудових традицій. Одна з них – щорічне Свято родини. Воно збирає у цей день усіх: і учнів, і вчителів, і батьків. Ще однією традицією стало проведення щорічних благодійних концертів для батьків. Таким чином, батьки є частими гостями навчального закладу, активними партнерами у питаннях навчання і виховання гімназистів.

У цілому, виховна система гімназії є невід'ємною складовою всього освітнього процесу. Питання виховання ніколи не виступають як другорядні. Навпаки, формуючи у дитини такі якості, як духовність, відповідальність, громадську активність, – заклад розвиває й прагнення до самоосвіти та самовдосконалення. Тож від вдало організованого виховного процесу виграє і навчання. Той самий принцип знаходимо у спадщині А.С. Макаренка. Виховання, навчання, розвиток та соціалізація ним представлені як єдиний комплекс органічно пов'язаних процесів.

Висновок. Виховна система А. Макаренка є однією з найефективніших в історії педагогіки. На підставі аналізу його поглядів на виховання нами були розглянуті важливі процеси виховного впливу середовища на дитину, акцентовано увагу на ролі сім'ї, підкреслено велике значення становлення особистості через колектив. Отже, в педагогічному досвіді

А. С. Макаренка закладено безцінні зерна педагогічного мислення, що можуть успішно реалізуватися в умовах будь-якого сучасного навчально-виховного закладу.

Список використаних джерел

1. Макаренко А.С. Книга для батьків / А.С. Макаренко. – К.: Радянська школа, 1980. – 327 с.
2. Макаренко А. С. Педагогические сочинения: В 8 т. / А.С. Макаренко. – М., 1983 – 1986, т.1. – С. 47
3. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8 т. / А.С. Макаренко. – М., 1983 – 1986, т.4. – С. 15.
4. Макаренко А.С. Сочинения: В 7 т. / А.С. Макаренко. – М.: Изд-во АПН СССР, 1951. Т. 5. – 540с.
5. Макаренко А.С. Твори. В 7 т. / А.С. Макаренко. – К., 1954.- 343 с.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2013

Живага О.

Общеобразовательное учебное заведение I степени – гимназия №39, г. Днепродзержинск, Украина
Долина Л.

Управление образования и науки, г. Днепродзержинск, Украина

ИДЕИ А.С. МАКАРЕНКО В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОГО ПОДХОДА К СОЗДАНИЮ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ

В данной статье на основе анализа педагогического наследия А.С.Макаренко сделана попытка выявления механизмов и инструментов воспитательного влияния на ребёнка с целью реализации в условиях современного учебного заведения. Описана система воспитательной работы гимназии №39 г. Днепродзержинска.

Ключевые слова: А.С. Макаренко, коллектив, воспитание, личность, воспитательная система, семья, гимназия, гуманизация, педагог.

Zhyvaha O.

The first degree Comprehensive Educational Institution, Dneprodzerzhinsk, Ukraine

Dolina L.

Science and Educational Board, Dneprodzerzhinsk, Ukraine

THE IDEAS OF ANTON MAKARENKO CONSIDERING THE UP-TO-DATE APPROACH TO THE CREATION OF THE EDUCATIONAL SYSTEM THE AT SCHOOL

In this article it is made an attempt to distinguish the tools and possibilities of the upbringing of a child with the purpose of getting certain results at modern a educational establishment. The results of the experiments were gained on the basis of Makarenko's heritage. This system of education has been experienced in Gymnasium 39, Dneprodzerzhinsk.

Key words: A. Makarenko, class, upbringing, personality, the system of upbringing, family, gymnasia, teacher, tutor.